

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата економічних наук, доцента **ОЛПІЙНИК Лариси Анатоліївни** на дисертацію **ВАСИЛЕНКО Олени Григорівни** на тему: «**Фінансовий механізм застосування ощадливих агротехнологій у сільськогосподарському землекористуванні**», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Нині екологія та продовольча безпека у світі є вагомими складовими життя людей. Тому досить важливими є питання забезпечення здоров'я ґрунтів та ефективного землекористування, спрямованого на збереження їхньої продуктивності. Інтенсивне використання сільськогосподарських угідь чинить негативний вплив на стан ґрунтового покриву та знижує його продуктивність. Погіршення стану сільськогосподарських угідь може впливати на фінансові результати аграрних підприємств та масштабуватися на макроекономічний рівень. Дослідження фінансового механізму застосування ощадливих агротехнологій у сільськогосподарському землекористуванні є важливим інструментом реалізації Цілей сталого розвитку України, оскільки сприяє досягненню балансу між економічною ефективністю, екологічною безпекою й соціальною відповідальністю в аграрному секторі України.

Сьогодні в Україні спостерігається тенденція до погіршення екологічного стану сільськогосподарських угідь, зокрема й унаслідок воєнних дій. Одним із ефективних інструментів запровадження ощадливих агротехнологій та відновлення ґрунтів є податки у формі рентних платежів. Дієвий фінансовий механізм оподаткування сільськогосподарських угідь, з урахуванням екологічної ренти, націлить систему землекористування на всебічний розвиток сільського господарства та стимулюватиме аграрні підприємства до застосування ощадливих агротехнологій.

Підходи до ефективного екологічно орієнтованого землекористування в аграрному секторі повинні бути гнучкими та легко реалізовуватися, відповідати викликам сьогодення, зокрема щодо застосування новітніх ощадливих агротехнологій. У зв'язку з цим особливого значення набуває розроблення прийомів економічного прогресу з екологічно-технологічними складовими для розвитку ощадливого сільськогосподарського виробництва.

Незважаючи на важливий науковий доробок у цій сфері, потребують подальшого доопрацювання питання ефективного функціонування фінансового механізму реалізації екологічної ренти для стимулювання ефективного землекористування сільськогосподарськими угіддями, у тому числі через застосування ощадливих агротехнологій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлені в дисертації результати є частиною наукових досліджень за договором науково-дослідної роботи Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного НАН України «Визначення впливу біологічно активних речовин стрептоміцетів на агрономічно корисні мікроорганізми та рослини коріандру за вирощування в польових умовах». У частині науково-методичних рекомендацій «Оцінка і підвищення біогенності ґрунтів в агроценозах», що були схвалені та затверджені вченими радами Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного НАН України, Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН, розроблено розділ «Оптимізація вартості

ресурсозберігаючих технологій – як екологічний аспект сталого розвитку сільських територій України».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і практичні рекомендації, викладені у дисертації О. Г. Василенко, мають достатній ступінь обґрунтованості, який підтверджується опрацюванням широкого кола наукових праць зарубіжних і вітчизняних науковців. Також авторкою використано значну кількість статистичних даних офіційних інформаційних джерел. Авторкою застосовано відповідні методи наукового дослідження, а саме: аналізу, дедукції, синтезу та абстрактної логіки, діалектики й аналогії, індукції та узагальнення, а також статистичний, графічний, табличний, кореляційно-регресійний і розрахунково-графічний методи. Статистичне та фактологічне підґрунтя дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти щодо фінансового механізму застосування ощадливих агротехнологій у сільськогосподарському землекористуванні, матеріали та звітні дані Державної служби статистики України, Державної податкової служби України, Державного вебпорталу бюджету для громадян «Open Budget», ФАО (Food and Agriculture Organization of the United Nations), Закордонної служби Міністерства сільського господарства США (USDA Foreign Agricultural Service), наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали міжнародних конференцій, періодичні видання та електронні ресурси громадських і науково-дослідних установ, а також результати власних розрахунків авторки.

Висновки та рекомендації повною мірою відповідають визначеним завданням і змісту, що дозволяє вважати дисертацію завершеним дослідженням.

Новизна наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації. Узагальнення наукових положень, які виносяться на захист, дозволяє визначити нові, отримані здобувачкою результати, що полягають в обґрунтуванні та формуванні механізму адміністрування екологічної ренти у складі податкових платежів, базою оподаткування яких є нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, застосування якого забезпечує підвищення рівня фінансування агровиробників на проєкти, пов'язані з ощадливими технологіями, зеленими інноваціями та пільговим кредитуванням.

Дисертанткою удосконалено: сутнісне тлумачення фінансового механізму екологічної ренти як новоствореної додаткової вартості, що виникає за рахунок відтворювальних та продуктивних здатностей екосистеми або цілеспрямованих позитивних зовнішніх впливів суб'єкта природокористування і виражена у формі надприбутку або економії потенційних витрат; науково-методичні підходи до обґрунтування впливу ощадливих агротехнологій на фінансові результати господарювання, зокрема встановлено кореляційну залежність (характер зв'язку) за кожною агротехнологією між урожайністю, мікробіологічними показниками та витратами, цінами та прибутком; механізм формування екологічної ренти шляхом моделювання функціональних залежностей прибутку від застосування різних видів ощадливих агротехнологій, що сприяє оптимізації екологічного оподаткування та адміністрування рентних платежів.

Здобувачкою обґрунтовано механізм реалізації земельної та екологічної ренти через запропоновану схему взаємодії екологічної та фінансової політики держави для досягнення екологічних цілей, сформульовано функції цього механізму (фіскальну, регулюючу, відтворювальну), систематизовано видові характеристики екологічної ренти, що сприяє уточненню об'єктів регулювання та інструментів фінансового механізму застосування

ощадливих технологій; уточнено взаємозв'язок фінансових, екологічних ризиків та земельної ренти, що обумовлює формування ефективної стратегії управління екологічними ризиками через фінансовий механізм застосування агроощадливих технологій.

У дисертації удосконалено фінансові інструменти екологічної ренти та плати за землю (єдиного податку 4 групи, земельного податку, мінімального податкового зобов'язання) через уточнення розрахунку нормативної грошової оцінки землі, що забезпечує фінансове стимулювання застосування оощадливих агротехнологій сільськогосподарськими виробниками; методичні засади розрахунку нормативної грошової оцінки через застосування екологічних коефіцієнтів як екологічної ренти, що дозволить підвищити вмотивованість економічних пріоритетів застосування оощадливих агротехнологій підприємствами агробізнесу задля досягнення цілей сталого розвитку; наукові підходи до оцінки ефективності застосування оощадливих агротехнологій шляхом порівняння характеристик оощадливого та регенеративного землеробства, мінімальних технологій, сидеративного землеробства, органічного землеробства, мікробної біотехнології, симбіотичного живлення та їх впливу на фінансово-економічні показники діяльності, розрахунку потенційних вигід від застосування біоінокулянтів, що сприяє оптимізації і збалансованості економічної та екологічної складових стратегії сталого розвитку агровиробників; моделювання фінансового механізму ремедіації забруднених ґрунтів з урахуванням комплексу факторів: наявності фінансових ресурсів, об'єктивного стану земельних ділянок, типу та якості ґрунтів, природно-кліматичних умов, притаманних місцевості культур рослин, типу забруднення, правильно підібраних рослин-фіторемедіантів. Застосування багатфакторної моделі фінансового механізму є інструментом стимулювання агровиробників та залучення фінансових ресурсів на проведення ремедіаційних заходів в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Практична цінність результатів дослідження. Результати дисертації О. Г. Василенко мають важливе практичне значення, що полягає в науковому аналізі фінансового механізму застосування оощадливих технологій, обґрунтуванні стимулів податкового регулювання їх впровадження для обмеження шкідливого впливу на сільськогосподарські угіддя.

Заслужують на увагу дослідження щодо отримання фінансових вигід від застосування оощадливих агротехнологій, які було використано у розділі «Оптимізація вартості ресурсозберігаючих технологій – як екологічний аспект сталого розвитку сільських територій України» науково-методичних рекомендацій «Оцінка і підвищення біогенності ґрунтів в агроценозах» (2024 рік).

Отримані результати дослідження в частині обґрунтування природи екстерналій – результату військових дій та еколого-економічних наслідків їх впливу на макро- та мікрорівні, з науковим обґрунтуванням та підтвердженням економічної доцільності проведення біо- та фіторемедіації ґрунтів, уражених військовими діями, – представлено на робочих зустрічах щодо обговорення наслідків мілітарного впливу на сільськогосподарські угіддя в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України у 2024 році.

Результати дослідження щодо обґрунтування впливу біопрепаратів на урожайність рослин та здоров'я ґрунту для отримання позитивних фінансових результатів використано при реалізації науково-дослідної роботи «Визначення впливу біологічно активних речовин стрептоміцетів на агрономічно корисні мікроорганізми та рослини коріандру за вирощування в польових умовах», що виконувалася у 2022 році.

Теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження дають підстави зробити висновок, що ця робота містить нові наукові положення та характеризується практичною спрямованістю.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні положення дисертації опубліковано у 6 наукових працях, із яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 3 статті у наукових фахових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 тези наукових доповідей. Результати досліджень здобувачкою представлено на міжнародних науково-практичних конференціях, що свідчить про достатньо повне ознайомлення наукової громадськості з основними положеннями дисертації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація здобувачки не містить порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Робота написана державною мовою, стиль викладу матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних і орфографічних помилок. Таким чином, базові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації загалом характеризуються завершеністю, послідовністю й аргументованістю.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому визнаючи змістовність і наукову цінність дисертаційного дослідження, доцільно виокремити такі дискусійні моменти:

1. У дисертаційному дослідженні зазначено, що «...проблемним питанням залишається підтримання якісного стану ґрунтів, застосування ощадливих агротехнологій, особливо на землях, де господарюють агрохолдинги. Крім того, короткотермінові договори оренди не спонукають до цього. Сьогодні відзначається тенденція до збільшення їх терміну...» (с. 109). На нашу думку, це питання варто було б дослідити глибше, зокрема проаналізувати кількість договорів оренди земельних ділянок у розрізі короткострокових та довгострокових, оскільки саме тривалість орендних відносин значною мірою впливає на зацікавленість землекористувачів у підтриманні родючості ґрунтів та впровадженні ощадливих агротехнологій.

2. Запропонована шкала екологічних коефіцієнтів (табл. 3.4, с. 162), що ставить у відповідність діапазонам коефіцієнта кореляції значення від 1,12 до 1,50 для коригування нормативної грошової оцінки як бази оподаткування, є цікавим фіскальним інструментом. Водночас потребує додаткового обґрунтування калібрування цієї шкали – вибір саме таких порогів і значень коефіцієнтів. Крім того, доцільно конкретизувати механізм законодавчого впровадження екологічного коефіцієнта до нормативної грошової оцінки та відповідних платежів (єдиного податку 4 групи, земельного податку, мінімального податкового зобов'язання) із зазначенням змін до Податкового і Земельного кодексів України, потрібних для його застосування.

3. Позитивно оцінюючи запропоновану модель реалізації та адміністрування податкових платежів з урахуванням екологічної ренти (рис. 3.8, с. 177), яка передбачає стандартизоване обстеження стану ґрунтів, ведення бази даних, взаємодію Державної податкової служби і територіальних органів управління земельними ресурсами та платформу Державного аграрного реєстру (ДАР), вважаємо, що робота виграла б від оцінки адміністративних витрат на її запровадження (зокрема, за рахунок яких джерел фінансується обов'язкове обстеження ґрунтів усіх ділянок і супровід бази даних) та від обґрунтування інституційної готовності

(повнота даних ДАР, поетапність і пілотне впровадження в умовах воєнного та повоєнного періодів). Це підвищило б практичну реалізованість механізму.

4. Огляд зарубіжного досвіду функціонування освітньо-консультаційних інституцій (Китай, інформаційно-консультаційні хаби Європейського Союзу, матеріали Світового банку) має здебільшого описовий характер. На наш погляд, доцільно було б систематизувати його за єдиними критеріями (інституційне середовище, джерела фінансування, придатність до перенесення), що дозволило б обґрунтовано обрати практики, найбільш адаптовані до умов України.

5. Розрахунки витрат на фіторе mediaцію за короткотривалою сім'єю (табл. 3.18) та економічних вигід від застосування біоінкулянтів виконано на основі фіксованих цін (пальне, добрива, насіння, засоби захисту), що в умовах воєнного стану є вельми мінливими. На нашу думку, обґрунтування було б переконливішим за наявності аналізу чутливості (сценаріїв за діапазонами цін) та явного зіставлення джерел фінансування (екологічний фонд, пільгове «зелене» кредитування, гранти, кошти інвесторів) із обчисленими обсягами витрат, а також оцінки окупності ремедіаційних заходів (зокрема за рахунок реалізації зеленої маси, відновленої вартості землі чи вуглецевих кредитів).

Водночас зазначені зауваження не змінюють позитивної оцінки дисертаційного дослідження, а свідчать про складність, багатогранність і перспективність обраної наукової тематики.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація О. Г. Василенко на тему: «Фінансовий механізм застосування ощадливих агротехнологій у сільськогосподарському землекористуванні» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому обґрунтовано теоретико-методичні положення фінансового механізму ощадливого землекористування в сільськогосподарському виробництві, розроблено та удосконалено практичні рекомендації щодо створення та використання фінансових стимулів застосування ощадливих агротехнологій.

Дисертація є завершеним дослідженням, у якому повною мірою реалізовано мету та вирішено поставлені завдання. Робота характеризується науковою новизною, достовірністю отриманих результатів та логічною послідовністю їх представлення. Висновки та рекомендації авторки належним чином обґрунтовані та мають практичну цінність. Основні наукові результати дослідження повною мірою висвітлено в опублікованих працях.

Таким чином, за змістом і рівнем оформлення дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її авторка Василенко Олена Григорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право».

Рецензент доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент Лариса ОЛІЙНИК